

DOI 10.36074/logos-15.10.2021.40

ДО ІСТОРІЇ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНІ: ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ

ORCID ID: 0000-0002-2185-3630

Дічек Наталія Петрівна
д-р. пед. наук, професор
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України

УКРАЇНА

Доцільність звернення до хронотопічного аналізу запровадження в незалежній Україні такого складника реформування шкільної освіти як новаторське введення в її практику зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) знань випускників середніх загальноосвітніх закладів (згодом узвичаїли термін загальноосвітні навчальні заклад, тому далі ЗНЗ), результати якого водночас зараховувалися як результати вступних іспитів до закладів вищої освіти, пояснюється тим, що стрімкість і кількість змін у суспільному житті нашої держави, зокрема в гуманітарній сфері, набуває лавиноподібного характеру. Це призводить до появи неточностей, а той хиб у фіксуванні подій і фактів. Наприклад, на аналітичному порталі «Слово і діло» у некролозі «Помер экс-міністр освіти і науки Іван Вакарчук» (квітень 2020 р.) історик В. В'ятрович написав, що видатний вчений І. Вакарчук «ввів ЗНО» [1]. Не применшуючи внеску колишнього міністра освіти і науки України І. Вакарчука (2007-2010) у реформування середньої і вищої освіти, однак доведемо, що документальні джерела містять точні дати й імена осіб, причетних до генерування і реалізації цієї новації в українській освітній галузі.

Уже 1992 р. за ініціативи міністра освіти П.Таланчука відбулися принципові реформаційні зрушення, спрямовані на розбудову національно орієнтованої освіти. До запровадження кардинальних освітніх новацій відносимо зокрема започаткування 1993 р. експерименту з прийому випускників середніх шкіл на 1-й курс вищих навчальних закладів (нині – заклади вищої освіти; далі – ВНЗ) за результатами тестування за 60-бальною шкалою оцінювання [2, с.3-5]. Експериментом охопили 300000 школярів України [3, с.28-29]. Як зазначалося у доповідній записці Міністерства освіти України (далі – МО), результати проведення експерименту підтвердили «цілковиту придатність і досить високу ефективність тестування як методу контролю знань учнів» [3, с.29], тому 1994 р. колегія МО України затвердила Положення про порядок проведення тестування із загальноосвітніх дисциплін, яке замінювало випускні іспити [4]. Мусимо визнати, що організаційно-технічне забезпечення цього нововведення ще не було ретельно розроблено, а головне – введення ЗНО не мало відповідного державного фінансування внаслідок наростання в Україні у 1990-і роки економічної кризи. Однак вважаємо, що експеримент відіграв позитивну роль і як спроба практичної гуманізації шкільного навчання, посилення індивідуального підходу до учнів, і як революційна спроба введення змін в освітню галузь у напрямі її демократизації. Згадані вище негативні обставини призвели до того, що наступник П.Таланчука міністр освіти України

М. Згуровський вже 1995 р. скасував тестування у випускних класах ЗНЗ [5], що оцінюємо як вимушене контрреформовче рішення.

Призначений наприкінці 1999 р. міністром освіти і науки України В. Кремень знову підняв питання про проведення тестування. За фінансової допомоги фонду «Відродження» 2002-2004 рр. у кількох школах країни розпочали апробувати тестування як оцінювання здобутих учнями знань [6].

Згодом, його наступник міністр С. Ніколаєнко (2005-2007) продовжив і розширив впровадження тестового оцінювання навчальних досягнень. 2005 р. створили Український центр оцінювання якості освіти (далі – УЦОЯО), на який поклалися завдання із затвердження порядку реєстрації учасників ЗНО, створення пунктів тестування у регіонах та вимоги до їх діяльності, розроблення технологічних карток персоналу таких пунктів, порядок визначення результатів ЗНО навчальних досягнень випускників ЗНЗ положення про екзаменаційну комісію УЦОЯО, інструкції з проведення перевірки відкритих завдань тестів з навчальних предметів тощо [7, с.14-15].

Щорічно відбувалося розширення охоплення ЗНО випускників шкіл, вдосконалювали процедурні питання, тобто набувався досвід його організації і проведення. Вже 2007 р. ЗНО, проведеним у школах Києва, Харкова, Львова, охопили понад 116000 випускників [8].

Коментуючи результати його проведення, С.Ніколаєнко офіційно повідомив, що з наступного навчального року (тобто з 2008 р.) всі випускники шкіл України проходять ЗНО з 5 основних предметів: української мови, історії України, математики, фізики, хімії і біології [8]. Таким чином, відбулося офіційне введення ЗНО в освітню практику.

А от за каденції міністра освіти і науки України І. Вакарчука (2008-2009 рр.) відбулося остаточне впровадження в усіх загальноосвітніх навчальних закладах (далі – ЗНЗ) країни ЗНО випускників, також продовжилася й робота над вдосконаленням процедури його проведення.

Наголосимо, що ЗНО як реформаційне нововведення в галузі української освіти мало на меті не лише забезпечити молоді прозору можливість вступу до ЗВО за результатами тестування (без складання вступних іспитів) [9], а й надавало владі неупереджений критичний матеріал щодо рівня підготовки школярів, визначалися «слабкі» місця у навчальній роботі середньої школи, тобто забезпечувало необхідний моніторинг і контроль якості освіти.

Згідно з офіційним звітом про проведення ЗНО, 2009 р. вже «вдруге проведено *всеохопне*» ЗНО. Його схарактеризовано як «масштабний прорив», що «відбувся завдяки зусиллям багатьох людей, які прагнуть бачити Україну в стандартах європейської цивілізації та ставлять перед собою головну мету – рівний доступ до вищої освіти. Справедливе оцінювання знань випускників – це важлива складова піднесення якості української освіти до європейського та світового рівнів» [7, с.12].

Наголосимо, що вже на самому початку свого керівництва МОН України І.Вакарчук ініціював [10] визначення української мови як єдиної, якою учні можуть скласти ЗНО. Дітям, які навчалися мовами національних меншин (російською, польською, угорською, кримськотатарською, молдовською, румунською), пропонувалося використовувати короткі словнички з перекладами термінів українською мовою [11].

І хоча під тиском політичних опонентів, які апелювали до негативних настроїв представників національних меншин (особливо росіян та угорців України, а в Криму сталися масові протести), І. Вакарчук змушений був піти на

певні поступки щодо продовження у 2008-2009 рр. можливості випускникам складати ЗНО мовою, якою вони навчалися в школі (тести було перекладено відповідними мовами) [7, с.13], у лютому (2008) інтерв'ю журналісту видання «Зеркало тижня» міністр пояснив закиди опонентів щодо низької якості процедур і завдань ЗНО тим, що школярі «погано володіють державною мовою», а «вивчення української мови у школах з навчанням мовами національних меншин нерідко є імітацією» [12]. Серед причин такого становища І. Вакарчук виокремив «неналежний рівень підготовки педагогів, не досить якісні підручники, просто небажання якісно організувати навчальний процес» (там само), а також відсутність в учнів мотивації до вивчення державної мови, яку, на його переконання, тестування долає.

Проблема із якістю вивчення української мови у школах з навчанням мовами меншин спонукала МОН України до розроблення і прийняття Галузевої програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки [13], де основним завданням визнали «зміцнення статусу української мови; розширення її функціонування» [там само].

Звертаючи увагу на те, що, наприклад, на Закарпатті, де діють школи з угорською, румунською мовами навчання, є проблеми (точніше – їх відсутність) з підручниками з української мови, І. Вакарчук апелював до Конституції України, якою стверджується, що єдина державна мова — українська і, щоб мотивувати дітей, потрібно робити конкретні кроки, створювати умови, а «не декларативно заявляти всьому світові, що ми всі вивчаємо державну мову» [12].

До вагомих здобутків керівництва міністерства відносимо розроблення законодавчого вноормування громадського спостереження ЗНО, що розширило його демократизацію. Зокрема згідно з наказом МОН [14] за організацією та проведенням тестування спостерігали 5000 представників українських вишів. А на думку авторів офіційного звіту про проведення ЗНО, «виняткову роль під час проведення всеохопного тестування в 2008-2009 роках» [7, с.23-24] відіграло громадське спостереження, організоване Комітетом виборців України, Громадянською мережею «ОПОРА», Центром тестових технологій та моніторингу якості освіти за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», Програми UNITER. Згадані громадські осередки забезпечили діяльність 11000 своїх представників на всіх етапах проведення ЗНО. Участь у спостереженні взяли також 200 акредитованих представників центральних і регіональних засобів масової інформації [там само].

У висновках про результати проведення ЗНО зазначено, що воно пройшло «на засадах максимальної відкритості» [7, с.317].

На думку організаторів ЗНО [7, с.13], не зважаючи на політичні дискусії довкола ЗНО (мовне питання, відмова від преференцій деяким категоріям випускників минулих років), «переважна більшість населення України, за даними соціологічних досліджень, висловила свої позитивні оцінки щодо його запровадження», що сприяло «зростанню рівня довіри суспільства» до цього складника реформи. Однак, згідно із сучасними даними масових опитувань, проведених Інститутом соціальної і політичної психології НАПН України, на запитання «Як Ви ставитеся до запровадження в Україні ЗНО знань випускників ЗНЗ у формі тестування?» ще й 2018 р. лише трохи більше половини опитаних (56,6%) оцінювали ЗНО однозначно позитивно [15, с.130].

У цілому можна висувати, що на каденцію І. Вакарчука припало остаточне завершальне узасаднення такого важливого складника реформування

діяльності середньої загальноосвітньої школи як ЗНО, хоча варто пам'ятати, що цьому передувало понад 15 років експериментів і пошуків. Також можемо стверджувати, що, як досвідчений керівник у сфері вищої освіти (І. Вакарчук тривалий час очолював Львівський університет імені Івана Франка), ЗНО на основі тестування міністр розглядав не стільки як реформування середньої освіти, скільки як демократизацію вступу до ЗВО. Так в одному із своїх виступів він підкреслив: «У нас була головна мета – провести через тестування вступну кампанію цього року» [16].

Список використаних джерел:

- [1] Помер экс-міністр освіти і науки Іван Вакарчук. (2020). Вилучено із: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/04/novyna/suspilstvo/pomer-eksministr-osvity-nauky-ivan-vakarchuk>
- [2] Інформаційний збірник Міністерства освіти України. (1993). 18.
- [3] Інформаційний збірник Міністерства освіти України. (1993). 14.
- [4] Інформаційний збірник Міністерства освіти України. (1994). 8.
- [5] *Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України.* (1995 Лютий 7). Наказ МОН України № 30. Вилучено із: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0053-95#Text>
- [6] Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. (2002). 8-9.
- [7] *Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів в 2009 р.* (2009). Вилучено із: <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/Report2009.pdf>
- [8] Ніколаєнко, С. (2007 Червень 6). *Найкраще випускники шкіл знають українську мову.* Виступ на прес-конференції у Львові. Вилучено із: <https://old.daily.lviv.com/news/4416>
- [9] Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. (2008). 34-35.
- [10] *Про зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів у 2008 році.* (2007 Грудень 25). Наказ Міністерства освіти і науки України № 1171. Вилучено із: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE14696.html
- [11] Історична довідка про ЗНО (Центр міжнародних проєктів НДІ прикладних інформаційних технологій). (2021, Червень 16). Вилучено із: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1128&-id=4392>
- [12] Вакарчук Іван: «Я не буду Робесп'єром. Моя «зброя» — переконання і контроль» (2008 Лютий). *Зеркало тижня.* 1-4. Вилучено із: https://zn.ua/ukr/EDUCATION/ministr_osviti_i_nauki_ivan_vakarchuk_ya_ne_budu_robesperom_moya_z_broya__perekonannya_i_kontrol.html
- [13] *Про затвердження Галузевої програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки.* (2008 Травень 26). Наказ Міністерства освіти і науки України № 261. Вилучено із: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0461290-08#Text>
- [14] *Про спостерігачів від вищих навчальних закладів, підпорядкованих МОН, у проведенні зовнішнього незалежного оцінювання.* (2009 Квітень 1). Наказ Міністерства освіти і науки України №295. Вилучено із: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS9587>
- [15] Слюсаревський, М.М., Гуменюк, О.І., Дворник, М.С., Черниш, Л.П. (2019). *Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014-2018): довідник.* Талком.
- [16] *Міносвіти змінить держзамовлення наступного року: Офіційний портал Києва* (2008, Липень 10). Вилучено із: https://kyivcity.gov.ua/news/minosviti_zminit_obsyag_derzhzamovlennya_nastupnogo_roku/